

Мугур-Аксы суурнуң муниципалдыг бюджеттиг № 1 ортумак ниити билиг школазы

ШМК – ның хуралынга сайгарып
келген протокол № 1
«28» август 2024 чыл.
Ангам /Чыдым А.Д.

Школа директорунуң өөредилге
талазы – биле оралакчызы
чөлшээрээн:
«28» 08 2024ч.
Шолбан Ч.Х. / Шолбан Ч.Х. /

Школаның директорунуң башкы
№ _____ дужаалы – биле башкы
« _____ » _____ 2024ч.

Дениржиды С.Б.
СОШ №1
с.Мугур-Аксы



Тыва дыл эртеминге
ажылчын программа.
11 класстар.

2024 – 2025 өөредилге чылы

Мугур-Аксы, 2024 чыл.

Тыва дылды 11 класстарга өөредириниң программазынга тайылбыр бижик.

Тыва дыл - тыва нацияның дылы болур. Ында тыва улустуң төрөөн дылын сайзырадып келген байлак дуржулгазы, мерген угааны, угаан-бодалының чедишкиннери мөөңнеттинген. Ол тыва культураның - улустун аас чогаалының, литератураның, театр уран чүүлүнүң болгаш уран чүүлдүң өске-даа янзыларының, парлалганың, эртемниң, ажил-херек чорудулгазының, өөредилгениң болгаш кижизидилгениң дылы апарган. Ынчангаш тыва дылды өөредириниң ажилчын программазы үндезин деңгелге РФ-тиң ӨФКС-тиң негелделеринге дүүштүр ортумак ниити өөредилге черлериниң 5-9 класстарынга тыва дылдың чижек программазынга үндезилеп делгеренгей кылдыр тургустунган.

Программа дараазында хоойлу, доктаал, саавырларның негелделеринге таарыштыр кылдынган:

- Россия Федерациязының Конституциязы (01.07.20 ч. чаарттынганы-биле) ст. 26;
- Федералдыг хоойлу. 29 декабрь 2012 ч. № 273-ФХ «Россия Федерациязының өөредилге дугайында хоойлузу»;
- Федералдыг хоойлу. 03.08.2018 ч. № 317-ФХ «Россия Федерациязының өөредилге дугайында хоойлузунуң 11 и 14 статьяларынга чаартылгалар киирериниң дугайында»;
- Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем ямызының 17 декабрь 2010 ч. № 1897 дужаалы «Кол ниити өөредилгениң Федералдыг Күрүнениң Өөредилге Стандарттарын бадылаарының дугайында» (Россия Федерациязының өөредилге, эртем ямызының 31 декабрь 2015 ч. № 1577 дужаалды редакторлааны -биле);
- Тыва Республиканың Конституциязы (12.04.2019 ч. чаарттынганы-биле) ст.5, 24;
- Хоойлу ВХ-1 «Тыва Республикада дылдарның дугайында» от 31.12.2003 ч. № 462 (12.04.2019 ч. чаарттынганы-биле);
- Тыва Республиканың Хоойлузу 21.06.2014 ч. № 2562 ВХ-1 «Тыва Республикага өөредилге дугайы» (02.06.2019 ч. чаарттынганы-биле).

Программаның ады болгаш авторлары:

1.7-ги класстың тыва дыл программазын Тыва Республиканың ниити

өөредилгезиниң күрүне стандартының национал-девискээр кезээнге дүүштүр

Күрүнениң Федералдыг өөредилге стандартарының негелделери-биле тургускан.

2. Тыва дыл. 10-11 класс. Ниити өөредилге черлеринге өөредилге ному / Е. М. Куулар, Н. Д. Сувандии, С. Э. Лопсан. – Кызыл: Национал школа хөгжүдөр институт, 2023. — 244 ар.класстарга тыва дылды өөредир чижек Программасын даянган.

Тыва школаларга, өөредилге черлеринге төрөөн дылды өөредири уругларның угаан-медерелин сайзырадырынга, оларны эки мөзү-шынарга кижизидеринге хөй таарымчалыг аргаларлыг. Төрөөн дылын шингээдип алыры - өөреникчилерге өске эртемнерни билип албышаан, долгандыр турар амыдырал, бойдус билиглерин калбартып, улуг салгалдын дуржулгазын ажыглап билиринге чанчыктырар.

Тыва-дыл тыва нациянын дылы болур. Ында тыва улустун төрөөн дылын сайзырадып келген байлак дуржулгазы, мерген угааны, угаан-бодалының чедишкени мөөңнеттинген. Ол-тыва культураның-улустун аас чогаалының, литератураның, театр уран чүүлүнүн болгаш уран чүүлдүн өске-даа янзыларының, парлалганың, эртемниң, ажыл-херек чорудулгазының, өөредилганың болгаш кижизидилгениң дылы апарган.

Ынчангаш тыва дылды өөредириниң программазы үндезин (базовая) деңгелге Тыва Республиканың Өөредилге яамызының «5-11 класстарга Программалар. Тыва дыл. Харылзаалыг чугаа сайзырадылгазы. Тыва аас чогаалы болгаш литература» деп номунга үндезилеп делгеренгей (развёрнутая) кылдыр тургустунган.

Тыва школаларга, өөредилге черлеринге төрөөн дылды өөредири уругларнын угаан медерелин сайзырадырынга, оларны эки мөзү-шынарга кижизидеринге хөй таарымчалыг аргаларлыг. Төрөөн дылын шингээдип алыры-өөреникчилерге өске эртемнерни билип албышаан, долгандыр турар амыдырал, бойдус билиглерин калбартып, улуг салгалдың дуржулгазын ажыглап билиринге чанчыктырар.

Тыва дылды өөредириниң сорулгалары, кылыр ажылдары.

Сорулгалары:

-өөреникчилерге фонетика, лексика, сөс чогаадылгазы, грамматика (морфология, синтаксис), стилистикага тодаргай билиглерни бээр, алган билиглерин практика кырынга билириниң мергежилдерин ,чаңчылдарын хевирлээр;

-шын бижириниң, бижик демдектерин шын салырының быжыг чаңчылдарын бээр;

-алган теориялыг билиглеринге даянып, программа негелделеринге дүүштүр боттарының

бодалдарын аас, бижимел харылзаалыг чугаага илередири;

-литературлуг дылдың нормаларынга чанчыктырар, сөс курлавырын байыдар, чугаазының культуразын бедидер;

-ниитилел амыдыралынга тыва дылдың ужур-дузазын, хөгжүлдезин, өске дылдар аразында ээлеп турар туружун бөдүүн билиглер-биле таныштырар;

-төрээн дылынга камныг, сонуургалдыг, хандыкшылдыг болурунга кижизидер;

-өөреникчилерни номга, шын, меделдиг, аянныг номчуурунга сундулуг болурунга кижизидер, боттары боданып өөрениринге чанчыктырар;

-мөзу-шынар, эстетика, куш-ажыл талазы-биле кижизидилгеге бүрүнү-биле ажыглаар; харысалгалыг болурунга, өөредилгениң, күш-ажылдың сагылга-чурумунга кижизидер.

Бо сорулгаларны чедип алырда башкының ниити культурлуг деңгелин бедидери, дыл эртеми, методика, ниити педагогика, ИКТ, чаартылгалар талазы-биле белеткелин үргүлчү бедидери, бодунуң хүлээлгезин харысалгалыг, чогаадыкчы ёзу-биле күүседери.

5-11 класстарга тыва дыл эртеминиң утказы болгаш тургузуу.

Школага тыва дыл эртемин (курузун) өөредириниң программасында фонетика, лексика, сөс чогаадылгазы, грамматика (морфология, синтаксис) дугайында билиглерни, шынбижиириниң, бижик демдектерин шын салырынын чаңчылдарын, аас, бижимел чугааның, чаңчылдарын, стилистика элементилерин, дыл дугайында чамдык билиглерин киирген. Төрээн дылдың школа курузунда теориялыг билиглерин тыва дыл эртеминиң база амгы

үеде дыл эртеминиң чедишкиннерин барымдаалап тайылбырлаан.

Программа шуушкак принцип ёзугаар тургустунган. Чамдык берге, улуг темаларны (лексика, сөс чогаадылгазын) ангы-ангы класстарга чадаланчак өөредири көрдунген.

5-9 класстарга төрээн дыл курузу 1-4 класстарга өөрөнгөн чүүлдериниң дорт уланчызы, системажытканы болур.

11 класска өөрөнгенин катаптааш, «Орфография-шын бижилге»,

«Синтаксис болгаш пунктуация», «Сөзүглел» деп эгелерин өөренир

5-11 класстарга тыва дыл эртеминиң утказы болгаш тургузуу ниити өөредилге

программазының негелделеринге дүгжүп турар.

5-11 класстарга тыва дыл эртемин өөредириниң кол угланыышкыны, негелделери.

Программанын кол угланыышкыны - школага тыва дыл эртемин (курузун) өөредириниң фонетика, лексика,сөс чогаадылгазы, грамматика морфология,синтаксис) дугайында билиглер,шын бижииринин болгаш бижик демдектерин шын салырынын чанчылдарын,аас болгаш бижимел чугаанын чанчылдарын,стилистика элементилерин,дыл дугайында чамдык билиглерни киирген.

Төрээн дылдың школа курузунда теориялыг билиглерни (медээлерни) тыва дыл эртеминин база амгы уеде дыл эртеминиң чедиинкинерин барымдаалап тургускан.

Төрээн дыл башкыларының ажылының кол уг-шии өөреникчилерни литературлуг дылдың нормаларына чанчыктырар, оларның чугаазын, боданыр аргаларын сайзырадыры болур. Программада өөредилге материалын быжыг шингээттирери-биле катаптаашкынче чугула кичээнгейни угландырган.Чылдың эгезинде болгаш төнчүзүнде ону чорударына тускай шактар көрдүнген турар ужурлуг.

Программаның кол негелдези– тыва дыл кичээлдеринге өөредилге болгаш кижизидилге ажылын чангыс аай харылзаалыг чорудары.

ТЕМАЛЫГ ПЛАННААШКЫН

11 класс (34 шак)

Блок	Тема (ооң иштинче кирип турар билиглер)	Шак саны ниити б/ш тема аайы-биле		Өөреникчилерниң ажил-чорудулгазының хевирлери
Синтаксис болгаш пунктуация	Синтаксис болгаш пунктуация	Ниити		Синтаксис болгаш пунктуацияның айтырыгларын билир. Сөс каттыжышкынынга хамаарышкан билиглерни ханыладыр, оларны ылгаар, сөзүглел иштинде домактардан сөс каттыжышкыннарының өзек болгаш чагырткан сөстөриниң аразында уткалыг хамаарылгаларын тайылбырлаар. Сөс каттыжышкынының сайгарылгазы. Домакта сөс каттыжышкыннарының кезектериниң каттыжып чоруур холбааларын тывар. Сөс каттыжышкыннары болгаш домактарның тургузуг болгаш утка талазы-биле онзагай талаларын сайгарар. Сөс каттыжышкынының сайгарылгазын кылыр. Домак дугайында билигни катаптаар, оларның кол шынарларын, домакка каттыжар чурумун айтыр. Бөдүүн, нарынчылтыган болгаш нарын домактарны аңгылаар.
	Синтаксис болгаш пунктуацияның кол билиглери	1		
	Сөс каттыжышкыны	1		
	Синтаксистиг харылзаалар	1		
	Домак, ооң чугула шынарлары. Домакта сөстөрниң туружу.	1		
	Домактарны бөлүктээри. Бөдүүн домактар	1		
	Домактың тускайлаан кежигүннери	1		
	Нарын домактың хевирлери. Чагырышпаан нарын домак	1		
		Чагырышкан нарын домак	1	
	Нарын синтаксистиг конструкция	1		

	Дорт болгаш доора чугаа	1		Чаңгыс аймак кежигүннерни тодарадыр, бижик демдектерин салыр.
	<p>Чогаадыкчы болгаш хыналда ажилдар.</p> <p>Немелде онаалгаларлыг диктант</p>	2		<p>Чаңгыс аймак болгаш чаңгыс аймак эвес тодарадылгаларны ылгаар.</p> <p>Тускайлаан болгаш тодарадыкчы сөстөрни тывар. Тускайлаан кежигүннерлиг домактарны бөдүүн, нарынчыттынмаан домактар кылдыр эде тургузар.</p>
	<p>Угаап боданышкын хевиринге чогаадыг.</p> <p>Кыска чогаадыг</p>			<p>Кирилде сөстөрлиг, кирилде домактарлыг, адалгаларлыг домактарга бижик демдектерин салыр.</p>
	Шинчилел ажылы «Тыва болгаш орус дылдарда чаңгыс составтыг домактар»			<p>Нарын домактың кезектериниң кызыгаарын тывар; нарын домакты чагырышкан болгаш чагырышпаан деп ылгаар.</p>
	Төлевилел камгалалы «Бөдүүн домак дугайында»			<p>Чагырышпаан нарын домактарга чогуур бижик демдектерин салыр.</p>
	Сөзүглел-биле ажыл			<p>Чагырышпаан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.</p> <p>Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактарның хевирлерин айтыр, оларның аразында холбажыр аргаларын тодарадыр.</p> <p>Чагырышкан нарын домактарга чогуур бижик демдектерин салыр.</p> <p>Бөдүүн домактарга болгаш нарын домактарга домак кежигүннериниң түрүжүн сагыыр.</p> <p>Чагырышкан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.</p> <p>Нарын синтаксистиг конструкцияларның иштинде домактарның кызыгаарын, оларның аразында холбажыр аргаларын тодарадыр.</p> <p>Дорт болгаш доора чугааны аңгылаар, оларга чогуур бижик демдектерин салыр.</p>

				<p>Чогаадыкчы болгаш хыналда ажилдар. Немелде онаалгаларлыг диктант.</p>
				<p>Угаап боданышкын хевиринге чогаадыг «Мээң авам онзагай».</p> <p>Кыска чогаадыг «Келир үеде мээң мергежим».</p> <p>Шинчилел ажылы «Тыва болгаш орус дылдарда чаңгыс составтыг домактар».</p> <p>Төлөвилел камгалалы «Бөдүүн домак дугайында».</p> <p>Сөзүглел-биле ажил. Бердинген сөзүглелге чогуур бижик демдектерин салыр.</p> <p>Белеткеп каан сөзүглелге бижик демдектерин салыр, частырыгларын эдер.</p>
Стилистика	Стилистика	Ниити шагы –		Публицистика (парлалга) стилиниң шынар демдектерин айтыр.

		12		Парлалга стилиниң лексика болгаш синтаксис талазы-биле оназагай талаларын айтыр, эртем терминнерин ажыглаар.
	Эртем стили, ооң хевирлери	1		Парлалга стилиниң жанрларынга сөзүглелдер тургузар: медээ дамчыдары (демдеглел, интервью, репортаж, отчет), сайгарылгалыг (статья, рецензия),
	Албан-херек стили, ооң хевирлери болгаш ылгавыр демдектери.	1		Чечен чогаал стилинге ажыглаар дылдың аргаларын, сөстөр, домактарның стиль талазы-биле ажыглалын тодарадыр.
	Албан-херек бижиктери	1		Албан-херек стилиниң жанрларын бижип билир.
	Резюме.	1		Чечен чогаал стилинге хамаарышкан сөзүглелдиң сайгарылгазын кылыр.
	Публицистика стилиниң хевирлери	1		Чогаадыкчы болгаш хыналда ажылдар. Шилилге диктант.
	Публицистика стилиниң сайгарылгалыг жанрлары	1		Чогаадыг. Стильдерниң кайы-бир хевирин ажыглавышаан, «Бойдус чаңы болчумча чок», «Тооруктуг долгай таңдым долганзымза, тодар-ла мен...», «Суурумнун ыдыктыг чери» (өөреникчиниң шилилгези-биле) деп темаларның кайы бирээзинге бижиир.
	Публицистика стилиниң медээ дамчыдар жанрлары	1		Төлөвилел камгалалы «Сөзүглелдиң уран-чечени»
	Аас-биле дыңнадыг, ооң хевирлери	1		
	Чечен чогаал стили	1		
	Уран-чечен аргалар	1		
	Стилистиктиг фигуралар. Аас чогаалының дылы	1		(өөреникчиниң шилилгези-биле)
	<i>Чогаадыкчы болгаш хыналда ажылдар.</i>	1		
	<i>Шилилге диктант</i>			
	<i>Чогаадыг</i>			
	<i>Төлөвилел камгалалы</i>			

Чугаа культуразы	Чугаа культуразы	Ниити -10		Чугаалажылга үезинде чугаа культуразының чамдык айтырыгларын ылгаар болгаш шын ажыглаар: нормажиттынган, коммуникативтиг, чугаа этиказын сагыыры.
	Чугаа культуразы – лингвистиканың бир адыры. Чугаа культуразының кол талалары	1		Номчулга үезинде сөстөрни шын адаар, үн доктаашкыннарын сагыыр, логиктиг ударениелерни салыр. Аас болгаш бижимел чугаа культуразын сагыыр.
	Дылдың нормалары болгаш ооң хүлээлгелери. Тыва литературлуг дылдың нормалары	1		Бодунуң болгаш өске кижиниң чугаазының тургузуун хайгаараар, сайгарар, үнелээр.
	Стилистиктиг нормалар	1		Хөй улус мурнунга чүве чугаалап тура, литературлуг дылдың нормаларын сагыыр.
	Аас болгаш бижимел чугаа культуразы	1		Мергежилгелер кылып тура, тыва дылдың орфоэпия, лексика, грамматика, стиль талазы-биле нормаларын сагыыр.
	Бодунуң болгаш өске кижиниң үнелээри	1		Чогаадыкчы болгаш хыналда ажилдар.
	Хөй улус мурнунга чүве чугаалаарының культуразы	1		Чогаадыг-эссе: «Кандыг чугааны эки дээрил?»
	Чугаа этикединиң онзагайы	1		Угаап боданышкын хевиринге чогаадыг: «Литературлуг норма дээрге ...».
	Албан-ёзузу-биле харылзажырының культуразы	1		Шинчилел ажылы. «Чугаа этикедин сагыыры – кижиниң ниити культуразының демдээ».
	Чогаадыг-эссе: «Кандыг чугааны эки дээрил?»	2		Немелде онаалгаларлыг түңнел хыналда диктант.
Угаап боданышкын хевиринге чогаадыг: «Литературлуг норма дээрге ...»				